



Dilnoz XUDAYBERDIYEVA,

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti tayanch doktoranti

E-mail: Dilnoz@mail.ru

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori M. Boltayeva taqrizi asosida

THE ROLE OF THE SOCIOLINGUISTIC APPROACH IN IMPROVING THE READING SKILLS OF NON-PHILOLOGY STUDENTS

Annotation

The main goal of teaching non-philology students a foreign language is to expand their knowledge, to become mature staff in their field and, if necessary, to use language units correctly when communicate with representatives of that language. Reading skill as a type of speech activity which is the basic tool for increasing students' knowledge in professional, cultural, socio-political spheres. Improving reading comprehension skills will increase their knowledge levels not only professionally, but also scientifically; in this, we will try to prove that the sociolinguistic approach is effective, relying on the works of scientists who have conducted their research in this field

Key words: Non-philological direction, approach, sociolinguistic approach, professionally-oriented text.

РОЛЬ СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ПОДХОДА В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ НАВЫКОВ ЧТЕНИЯ СТУДЕНТОВ НЕФИЛОЛОГИЙ

Аннотация

Основная цель обучения студентов-нефилологов иностранному языку – расширить их знания, стать зрелыми специалистами в своей области и при необходимости использовать языковые единицы с представителями этого языка когда вступить в общение. Навык чтения как вид речевой деятельности является основным инструментом повышения знаний учащихся в профессиональной, культурной, общественно-политической сферах. Улучшение навыков понимания прочитанного повысит уровень их знаний не только в профессиональном, но и в научном плане; при этом мы попытаемся доказать эффективность социолингвистического подхода, опираясь на работы ученых, проводивших свои исследования в этой области

Ключевые слова: Нефилологическое направление, подход, социолингвистический подход, профессионально-ориентированный текст.

SOTSIOLINGVISTIK YONDASHUVNING NOFILOLG'LIK YO'NALISH TALABALARINING O'QISH KO'NIKMASINI TAKOMILLASHTIRISHDAGI O'RNI

Аннотация

Nofilologik yo'nalish talabalariga xorijiy chet tilini o'qitishdan asosiy maqsad ularning bilim doirasini kengaytirish, o'z sohalarida yetuk kadr bo'lib yetishishi va zarurat bo'lganda o'sha til vakillari bilan til birliklarini to'g'ri qo'llagan holda muloqotga kirishishidir. O'qish ko'nikmasi nutq faoliyati turida sifatida talabalarining kasbiy, madaniy, ijtimoiy-siyosiy sohalarida bilimlarini oshiruvchi asosiy vositadir. O'qib tushunish ko'nikmasini takomillashtirish ularning nafaqat kasbiy balki ilmiy jihatdan ham bilim darajalarini oshiradi; bunda biz sotsiolingvistik yondashuvni samarali ekanligini isbotlashga harakat qilamiz shu sohada o'z tadqiqotlarini olib borgan olimlarning ishlariga tayangan holda.

Kalit so'zlar: Nofilologik yo'nalish, yondashuv, sotsiolingvistik yondashuv, kasbiy yo'naltirilgan matn.

Kirish. Nofilologik yo'nalish talabalaridan ham o'rganilgan chet tilida sohaviy va kundalik suhbatlarda til birliklarini to'g'ri qo'llay olishi talab qilinadi. Muloqot ko'nikmasini ya'ni productive ko'nikmani rivojlantirish retseptiv ko'nikmalarini rivojlantirish bilan uzviy bog'liqdir. O'qish ko'nikmasini takomillashtirish hozirgi zamon chet tili o'rganuvchilarining eng asosiy muammolaridan biri deb hisoblash mumkin va bu o'z o'rnida metodistlardan bu ko'nikmani takomillashtirishga turlicha yondashuvlar va metodlar asosida yechim topishni talab qiladi. Har qanday nutq faoliyati turi aspektini o'qitishdan asosiy maqsad ma'lum bir bilimlarni shakllantirish va borlarini rivojlantirishdan iboratdir. Globallashtirish jarayoni hayotning har bir sohasida tubdan islohotlar talab qiladi, nofilologik yo'nalish talabalarini o'qitishda ham turlicha yondashuvlar tadbiq etishni talab qiladi va bunday samarali yondashuvlardan biri sotsiolingvistik yondashuv deb hisoblaymiz, bu fikrimizni quyida maqolada olimlarning fikriga tayangan holda yoritib beramiz. Nofilologik yo'nalish talabalarining o'qish ko'nikmasini takomillashtirish ularning berilgan matnini o'qib tushunishlari bilan izohlaymiz va bunda ulardan asosiy talab qilinadigan narsa o'rganilgan bilimni keyinchalik real hayotda qo'llay olishlaridir.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Hozirgi kunning talablaridan biri o'z kasbini mukammal bilish va qo'shimcha chet

tilini ham bilish kerak, chunki biz doimiy boshqa davlatlar bilan savdo-iqtisodiy, siyosiy, ta'lim sohalarida hamkorlikda ish olib boramiz. Avvalo yondashuv so'zini tub mohiyatini tushunib yetishimiz zarur va biz unga ba'zi bir olimlarning bergan izoh va ta'riflarini o'rganib chiqamiz. J. Richards va T. Rojersning ta'rifiga ko'ra yondashuvlar til tabiati va tilni o'rganishga qaratilgan nazariyalarning til o'rganish jarayonida ishlatiladigan tajribalar manbai va prinsiplaridir. Yondashuv biror muammoni hal qilish usulidir [8]. Avtorning fikriga ko'ra yondashuvning asosiy vazifasi muloqotni o'rgatishdan iboratdir [6]. Sotsiolingvistik yondashuvga asosiy ta'rifni T. Elaine o'zining taqdiqot ishida beradi va u quyidagicha: bu yondashuv ijtimoiy faktorlarning yangi til sistemasini o'zlashtirishdagi kognitiv jarayonga ta'sirining natijasidir [3]. Kasbiy yo'naltirilgan muloqotni o'rgatayotgan o'qituvchi tili o'rganilayotgan mamlakatning milliy-madaniy xususiyatlarini hisobga olgan holda muloqot qilish zarur deydi avtorlar [4]. Avtor fikriga ko'ra chet tilini nofilologik oliy ta'lim muassasida kasbiy va ijtimoiy yo'nalishni topishda chet tili samarali vositadir. Avtorlarning fikriga ko'ra kasbiy yo'naltirilgan o'qitish natijasi o'laroq kasbiy yo'naltirilgan chet tili kompetensiyasi o'z ichiga sotsiolingvistik ya'ni holatga mos til materiallarini topib qo'llay olish qobiliyatini oladi va mamlakatshunoslik-madaniyatshunoslik kabi jabhalarni ham o'z ichiga oladi. Aynan shu jihatlarni hisobga olgan holda chet tilini

o'qitish nafaqat kasbiy kompetensiyasini oshirib qolmay balki kasbiy madaniyat va etika qoidalarini ham o'rgatadi. Tilni o'rganishda sotsiologik yondashuv aynan nofilologik yo'nalish talabari uchun juda muhim hisoblanib ularning kasbiy yetuklikka erishishida va o'sishida muhim o'rin tutadi. Tadqiqotchining fikriga ko'ra o'qish malakasini lisoniy leksik ko'nikma asosida rivojlantirilib, u nutq birligining ko'rish tamoyili, nutq harakatlari timsoli va mazmundan tashkil bo'ladi. O.Dovgerner fikriga ko'ra chet tilini bilish hozirgi kundagi asosiy talablardan biri va u iqtisod yo'nalishi talabalaridan amaliy ko'nikmalar, og'zaki va yozma ravishda chet tilida biznes aloqalari qoidalarini bilish, professional sohada xorijiy nutq so'zlashuvdan foydalanish qobiliyatini rivojlantirish shart-sharoitlarini yaratish kerakligi ta'kilanadi[2]. Ya'ni yuqorida keltirilgan ko'nikmalarga ega bo'lish uchun biz ko'p o'qib o'rganishimiz kerak va bunga bizga o'qish ko'nikmasini takomillashtirish orqali erishishimiz mumkin. A.Chunixin ingliz tilidagi muloqot strategiyalarini o'qitish jarayonini iqtisodiyot sohasi mutaxassislariga xos bo'lgan faoliyat turlarida strategiyalarning ishlashini hisobga olish asosida amalga oshirilishi deb hisoblaydi. Shuning uchun u mutaxassisligi "Iqtisod" yo'nalishi talabalariga o'zaro kommunikativ kompetensiyalar asosida o'qitish uslubiy model ya'ni maqsad, nazariya, texnologiya, baholash va samaradan iborat komponentlar blokini ishlab chiqqan. Olimning fikriga ko'ra o'zaro muloqot strategiyalarini rivojlantirish quyidagi mezon va ko'rsatkichlar bilan belgilanadi:

1 kommunikativ strategiyalarning lingvistik jihatlariga ega bo'lish;

2 kommunikativ strategiyalarning lingvokulturaviy jihatlariga ega bo'lish[1].

Shuningdek A.Chunixin iqtisodiyot sohasida kommunikativ hamkorlikni o'rnatishning maxsus usullariga quyidagicha ko'rsatkichlarni keltiradi:1. kommunikativ strategiyalarning pragmatik jihatlariga ega bo'lish; 2. kommunikativ strategiyalarning ijtimoiy jihatlariga ega bo'lish. G.Irmuhammedova o'z dissertatsiyasida kasbiy yo'naltirilgan til o'qitish ta'limiy akademik va kasbiy maqsadlarga mos bo'lishini nazarda tutadi va u o'rgangan bilimlarni ma'lum bir kasbiy yo'naltirilgan vaziyatlarda qo'llay olishini nazarda tutadi. Avtorning fikriga ko'ra ESP barcha muloqot ko'nikmalarini va shaxsiy xususiyatlarni va hayotiy haqiqiy muhitga moslashishni o'rgatishni ta'minlamasligini aytgan [5]. Avtorning fikriga ko'ra iqtisod yo'nalishi talabari faqat tilni mukammal bilish bilan cheklanmasdan tili o'rganilayotgan mamlakatning madaniyatga oid verbal va noverbal vaziyatlarda madaniyatlararo muloqot qoidalarini hisobga olgan holatda gapirishni nazarda tutadi. Hozirda davlatlararo aloqalar rivojlanib borayotgan bir vaqtda nofilologik yo'nalish talabari uchun til bilan bir qatorda davlatning ijtimoiy-madaniy, siyosiy hayotiga oid bilimlarni ham egallab borishi juda zarur ko'nikmadir. Olima Mamadouning fikriga tayangan holda "rivojlantiruvchi maqsadlar" yondashuvini nazarda tutadi va bu yondashuvning asosiy maqsadi ESPning bir qismi sifatida o'rganuvchilarning ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy rivojlanishlarini o'z ichiga oladi. Aynan bu yondashuv asosida esa talabalar kerakli ko'nikmalarga o'zaro bir birini tushunish uchun shaxslararo qobiliyatlarni, madaniyatlararo hamkorlik tanlangan sohalar kesimida, jamiyatda va guruhlarda mehnat qila olish qobiliyati, va psixologik jihatdan biznes aloqalariga kirisha olishga tayyorlashlarni ko'zda tutadi[5]. Bir qancha olimlar nofilologik yo'nalish talabalarining o'qish ko'nikmasini takomillashtirish mavzusida qilingan ishlarida uni bir qancha turlarga bo'lishadi: S.Folomkina- o'rganuvchi, tanishtiruvchi, umumiy ma'no uchun o'qish (skimming), aniq bir ma'lumot uchun o'qish(scanning) kabi turlarga bo'ladi. Avtor bu o'qish turlarini bajariladigan operatsiyalar turlariga qarab bo'ladi va o'qish maqsadiga qarab tavsiflanadi ko'rib qabul qilingan ma'lumotlarni semantik va perseptiv qayta ishlash deya ta'rif beradi. S.Shatilov o'z navbatida o'qishni kommunikativ va

nokommunikativ kabi turlarga bo'ladi. Kommunikativ turida ma'lumot olishni nazarda tutsa; nokommunikativda barcha o'qish mashqlari va va boshqa nutq faoliyati turlarini o'qitishdagi vosita sifatida talqin etadi. Bir qancha olimlar nofilologik otmalarda o'qishni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlarini talqin qilishgan va o'z ishlarida ularning ahamiyatiga to'xtalishgan. Yu.Gapon o'z ishida kasbiy yo'naltirilgan o'yinlar orqali talabalarni maxsus adabiyotlarni tushunib o'qishning psixologik-ijtimoiy xususiyatlarini ko'rsatib bergan: a)kasbiy yo'naltirilgan o'yinlarni yordamchi birlik sifatida o'qishga kiritish b) qayta tashkil qilingan faoliyat turining kollektivlik xususiyati c) o'qishdagi vaziyatning shartligi va o'zgaruvchanligi d) maxsus adabiyotlarni mustaqil o'qiy olish. M.Bagdasaryan esa o'z ishida urg'uni o'qish kommunikatsiyani rivojlantirishga asos bo'lishi kerak deya hisoblaydi va ilmiy-ommabop yozma matnlarni asos qilib oladi va uning samaradorligini asoslashga harakat qiladi[5]. A.Voinova informatsion-dinamik o'qish turini taklif qiladi va bu o'qish turi tez o'qish va tushunishga qaratilgan. S. Radetskaya o'z ishida iqtisod yo'nalishi talabari uchun matnlar va leksik materiallar tanlash prinsiplarini kompyuterga asoslangan holda kasbiy yo'naltirilgan holatda tanlash prinsiplarini beradi. I. Kanunnikova o'z ishida esa kasbiy-ijtimoiy chet tili kompetensiyasini rivojlantirish uchun asos yaratgan va u shunday deydi: lingvistik va maxsus bilimlar yig'indisi o'z ichiga quyidagilarni oladi: obyektlararo kasbiy-muloqot qila olish qobiliyati, qaysikim turli-xil vaziyatlarda kasbiy muloqotga kirishishga tayyorlik va qobiliyati; dialog olib boriladigan madaniyatni ijtimoiy normalariga va madaniyatiga joylashgan hududni hisobga olgan holda o'qitish. Avtor matni nutq materialini tashkil qilish va tadqim etish deya talqin qiladi. Ko'plab adabiyotlarda aytiladiki o'qish bu vaqtning o'zida ham o'qib tushinib ham nutq taqdim eta olish qobiliyatidir [5]. Yana bir rus olimi Romanova Mariya o'z ishida small talk yani kichik suhbat xalqaro muloqot ko'nikmasini rivojlantirishda asosiy komponentlarda biri deb oladi. Aynan bu ingliz millatiga xos bu suhbat turi muloqotni boshlash va uni to'g'ri davom ettira olish uchun kerakli kirish qism desak ham bo'ladi. Olim muloqot qiluvchilarning ijtimoiy o'zaro munosabatalarini quyidagicha tavsiflaydi: qisman-rasmiy, demokratik-iyerarxik, rasmiy, rolli-norasmiy, simmetrik, assimetrik, diniy marosim suhbatlari[9]. Sobinova Lyubov fikriga ko'ra chet tilini o'qitishda aynan kasbiy yo'naltirilgan matnlarni o'qitishda chet tilidagi yaqqol real misolini ko'rsata oladigan audio va video ma'lumotlardan iborat bo'lishi kerak. Avtorning fikriga ko'ra kasbiy-yo'naltirilgan matn strategiyalari quyidagilarga yo'naltirilgan bo'lishi lozim: 1. maqsad qo'yish; 2. matn turini aqilash 3. chet tilida kichik kasbiy-yo'naltirilgan matnlar asosida mashqlar bajara olish. U o'z ishida kasbiy-texnikaviy matnlarni tanlashda 3 ta kriteriyani sanab o'tadi va ular quyidagilardir[10]:

1. o'z kasbida ishlata olish muhim

2. zamonaviy kasb egasining hozirgi kundagi muloqot qoidalariga mos kelishi

3. autentlik

Avtor o'z tadqiqot ishida kasbiy-yo'naltirilgan matnlarni o'qiy olish esa 2 turga bo'linadi:1. matndagi til materialni tushunish 2. Matni ma'noviy qayta ishlab tushuna olish ko'nikmalari. Nofilologik yo'nalish talabalarining o'qish ko'nikmasini takomillashtirishda kasbiy yo'naltirilgan matnlar ahamiyatli bo'lib ular yosh mutaxassilarning o'z sohalaridagi bilim darajasini oshirib qolmay ,balki, muloqot qila olish qobiliyatiga ham foydalidir.Har bir matn o'zida nutq faoliyatida zarur bo'ladigan sotsiologik elementlarni oladi va ular keyinchalik muloqot ko'nikmasini rivojlantirishda asos bo'ladi. Sotsiologik yondashuvga asoslangan o'qish ko'nikmasiga oid mashqlar faqat o'qib tushunishni emas, balki muloqot ko'nikmasini ham rivojlantiradi. 21 asda o'qish ko'nikmasini rivojlantirmasdan yetuk kadrlar tayyorlab bo'lmaydi va uni o'qitish zamon metodlari, yondashuvlari zamon talabiga mos holatda o'zgarib borishi zarur.

ADABIYOTLAR

1. Chunixina A.A Iqtisod yo'nalishi mutaxassislariga chet tilini o'qitishda kommunikativ vaziyatalar metodikasi Чунихина АМ. 2013.- С. 40.
2. Dogver O.P "Sog'liqni saqlash yo'nalishi va iqtisod yo 'nalishi mutaxassislarini tayyorlashda shaxsga yo 'naltirilgan texnologiyalarni kommunikativ vaziyatlar asosida loyihalashtirish 2004.- 190 c.
3. Elaine T. Sociolinguistic approaches to second language acquisition research-1997-2007
4. Gramma D.V, Kuznetsova S.V " Texnika mutaxasisligi aspirantlariga kasbiy-yo'naltirigan chet tili o'qitish"
5. Irmuhammedova G.N Iqtisod OTMlarining yuqori kurslarida 3-4 kurslarga tanqidiy o 'qishni autentik matnlar asosida o 'qitishning lingvodidaktik asoslari 2008.-c.15
6. Ishak,S.Pd. "Til o'qitishdagi yondashuv va metodlar",2011- .p3
7. Ivanova I.A Elektron resurslar yordamida iqtisod fakultetlariga rasmiy muloqotni o'qitish metodikasi, 2009.- 233 c.
8. Richard J and Rodgers T " Til o'qitishdagi yondashuv va metodlar "(New York: Cambridge University Press, 2001)p19.
9. Romanova M.V Iqtisod OTM larida ingliz tilida ijtimoiy suhbatlar qila olish qobiliyatini shakllantirish ijtimoiy madaniy kompetensiyaning komponenti sifatida 2012 198c
10. Sobinova L.A Elektron o'quv qo'llanmalar bilan kasbiy yo'naltirigan chet tilida o'qitishni o 'rgatish 2016.- 211. c